

УДК 346.91

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.54>

ПРАВОВИЙ СТАТУС КРЕДИТОРА У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Ярмоленко О.С.,
кандидат юридичних наук,
докторант Донецького державного університету
внутрішніх справ

Ярмоленко О.С. Правовий статус кредитора у справі про банкрутство: порівняльний аналіз.

У статті акцентується увагу на важливості порівняльного аналізу правових систем різних країн для пошуку та впровадження найкращих практик у сфері банкрутства. Однією із ключових проблем є забезпечення ефективного захисту прав кредиторів у процесі банкрутства. Цей аспект регулювання є не лише важливим інструментом стабілізації національних економік, але й вагомим елементом міжнародної економічної безпеки, оскільки дозволяє запобігти втратам, яких зазнають добросовісні кредитори через неплатоспроможність боржників.

Підкреслено, що в Україні, з огляду на кризові обставини, обумовлені військовими діями, можна очікувати подальше погіршення фінансового стану як юридичних, так і фізичних осіб, а отже, збільшення випадків неплатоспроможності. У цьому контексті міжнародний досвід стає вкрай корисним для подальшого вдосконалення українського законодавства про банкрутство, зокрема, у напрямку розширення прав кредиторів, а також підвищення ефективності захисту їх інтересів.

Основною метою статті є порівняльний аналіз правового статусу кредитора у справах про банкрутство у таких країнах, як Німеччина, США, Велика Британія та Україна. Підкреслено, що кожна з розглянутих країн має специфічні підходи до регулювання прав кредиторів. Наприклад, у Німеччині, відповідно до законодавства, кредитори можуть відкривати справу про банкрутство, але їхня роль у процесі управління активами боржника є обмеженою. Навпаки, у США кредитори мають можливість активніше впливати на план реструктуризації, але у той же час законодавство надає широкі можливості для відстоювання інтересів боржника, істотно обмежуючи права кредиторів.

Зазначено важливість принципів Світового банку для ефективного врегулювання неплатоспроможності, які стали основою для вдосконалення національних систем і забезпечення прав кредиторів на міжнародному рівні. Наприклад, положення Кодексу України з процедур банкрутства містять конкретні кроки до зміцнення позиції кредиторів шляхом посилення контролю над ліквідаційною масою, скорочення строків процедур і підвищення прозорості судових процесів.

Ключові слова: банкрутство, кредитор, господарський суд, боржник, заборгованість.

Iarmolenko O.S. Legal status of the creditor in the case of bankruptcy: a comparative analysis.

The article focuses on the importance of comparative analysis of legal systems of different countries for finding and implementing best practices in the field of bankruptcy. One of the key issues is ensuring effective protection of creditors' rights in the bankruptcy process. This aspect of regulation is not only an important tool for stabilizing national economies, but also an important element of international economic security, as it allows to prevent losses suffered by bona fide creditors due to the insolvency of debtors.

It is emphasized that in Ukraine, given the crisis circumstances caused by military actions, further deterioration of the financial condition of both legal entities and individuals can be expected, and therefore, an increase in cases of insolvency. In this context, international experience becomes extremely useful for the further improvement of Ukrainian bankruptcy legislation, in particular, in the direction of expanding the rights of creditors, as well as increasing the effectiveness of protecting their interests.

The main purpose of the article is a comparative analysis of the legal status of the creditor in bankruptcy cases in such countries as Germany, the USA, Great Britain and Ukraine. It is emphasized that each of the considered countries has specific approaches to the regulation of creditors' rights. For example, in Germany, according to the law, creditors can open a bankruptcy case, but their role in the process of managing the debtor's assets is limited. On the contrary, in the US, creditors have the opportunity to more actively influence the restructuring plan, but at the same time, the legislation provides ample opportunities to defend the interests of the debtor, significantly limiting the rights of creditors.

The importance of the principles of the World Bank for the effective settlement of insolvency, which became the basis for improving national systems and ensuring the rights of creditors at the international level, is noted. For example, the provisions of the Code of Ukraine on bankruptcy procedures contain specific steps to strengthen the position of creditors by strengthening control over the liquidation mass, shortening the terms of procedures and increasing the transparency of court processes.

Key words: bankruptcy, creditor, economic court, debtor, debt.

Постановка проблеми. В останні роки майже у всіх розвинутих країнах спостерігається тенденція перегляду законодавчих підходів до процедури банкрутства. У багатьох країнах вживаються заходи щодо підвищення рівня захисту прав кредиторів, оскільки наявність ефективного механізму захисту їх інтересів стає важливим елементом економічної безпеки. В умовах глобалізації, відмінності між правовими системами стають більш відчутними та потребують комплексного аналізу для вироблення оптимальних рішень. Важливою складовою є й практичне застосування законодавства про банкрутство, яке найчастіше демонструє, що формально однакові права практично можуть використовуватися по-різному залежно від країни.

У зв'язку з кризою у всіх сферах українського суспільства, обумовленої військовими діями, очікується подальше погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання та майнового стану громадян, що призведе до збільшення випадків неплатоспроможності.

Отже, в умовах інтересу світової спільноти до України та її інтегрування до європейського співтовариства цікавим є дослідження досвіду інших країн стосовно правового статусу кредитору у справі про банкрутство з метою впровадження сталих напрацювань до національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад в дослідження питань банкрутства зробили такі вчені, як А.А. Бутирський, І.А. Бутирська, І.О. Вечірко, Л.І. Грабован, Б.В. Дерев'яно, В.В. Джуно, С.В. Жуков, Л.М. Ніколенко, О.П. Подцерковний, Б.М. Поляков, Р.Б. Поляков, В.В. Радзвильок, Т.В. Степанова, М.І. Тітов, Ю.В. Чорна та ін. Разом із тим, продовжуються дискусії (причому не тільки в колі українських вчених) стосовно основної мети процедури банкрутства, а саме, прокредиторський або продебіторський підхід повинен застосовуватися та впроваджуватися у законодавство.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу правового статусу кредитора у справі про банкрутство у різних країнах щодо впровадження цікавих напрацювань до українського законодавства.

Вклад основного матеріалу. В сучасних умовах кожна країна, в тому числі й Україна, прагне створити ефективне законодавство про банкрутства, метою якого буде дотримання балансу інтересів кредитору та боржника. В законодавстві про неспроможність деяких країн переважає така ідеологія банкрутства, коли винуватцем фінансових проблем визначається боржник, а тому вважається несправедливим перекладати на добросовісних осіб – кредиторів – тягар майнових втрат, виникаючих при таких проблемах. Виходячи із цього основною метою відповідних правил визнається не врятування боржника, а забезпечення майнових інтересів кредиторів шляхом максимального задоволення їх вимог [1].

Одним із міжнародних законодавчих актів присвяченого питанням банкрутства є Принципи Світового Банку для ефективних систем врегулювання неплатоспроможності та захисту прав кредиторів/боржників, які були розроблені як базис на підставі якого країни будуть ухвалювати свої законодавчі акти про банкрутство. Дотримання цих принципів є одним із найважливіших складових елементів розвитку законодавства України у сфері банкрутства. В Україні нормативно правова база щодо банкрутства стає більш уніфікованою по відношенню до світового законодавства.

С.В. Жуков, характеризуючи концепцію Кодексу України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII (далі – КУзПБ), відзначає, що вона спрямована на досягнення таких

змін у судових процедурах, як: спрощення доступу до інституту неспроможності та банкрутства для кредитора; створення умов для відновлення платоспроможності боржника; встановлення юридичних бар'єрів для ухиляння від сплати боргів; зменшення часу на процедури; встановлення контролю кредиторів над ліквідаційною масою; зменшення фінансових витрат ліквідаційної маси; задоволення вимог кредиторів за рахунок повної або додаткової (солідарної та субсидіарної) відповідальності винних у порушенні прав кредиторів осіб; звільнення від боргу лише добросовісного боржника тощо [2, с. 196–203].

Якщо аналізувати європейське законодавство, то наприклад у німецькому законодавстві поняття «кредитор», як і поняття «боржник», відсутні. Визначити, який зміст вкладає німецький законодавець у поняття «кредитор», можна шляхом системного аналізу законодавства. У Німеччині статус кредиторів регулюється Законом про неспроможність (Insolvenzordnung). У законодавстві зазначено, що процедура неспроможності може бути відкрита за заявою кредитора, якщо він має законний інтерес [3]. Тобто, кредитором є особа, яка має законну вимогу до боржника. Кредитори у Німеччині грають обмежену роль в управлінні справами боржника, проте мають можливість проводити призначення керівника і процес розподілу майна. У той самий час німецьке законодавство надає першорядне значення забезпеченим кредиторам, що сприяє захисту їхніх інтересів. З аналізу законодавства можна визначити три види кредиторів, а саме:

1. Забезпечені кредитори мають право на окреме задоволення, в тому числі від тих, які забезпечені іпотечними кредитами або переуступками забезпечення. Вони можуть вимагати першочергового отримання грошей до повного задоволення їх претензії (за мінусом комісії за керуючого у справі про банкрутство (IA), яка у багатьох випадках становить 9%), коли актив продається. Якщо їхня вимога не буде задоволена повністю, решта частини розглядатиметься як незабезпечена вимога [3].

2. Незабезпечені кредитори зазвичай є постачальниками або клієнтами, які мали справу з боржником до відкриття провадження у справі про банкрутство. Вони отримують лише загальну квоту неплатоспроможності під час остаточного розподілу маси неплатоспроможності. Середня квота у справах про неплатоспроможність компаній становить від 4 до 7% вимоги [3].

3. Субординовані кредитори включають тих, хто має угоди про субординацію згідно зі статутом, такі як позичальники акціонерних позик або за індивідуальним договором. Ці кредитори зазвичай не отримують жодної виплати за своїми вимогами [3].

Для кожної групи кредиторів важливим є правильне визначення статусу своїх вимог, оскільки від цього залежать форми його участі та впливу у провадженні про неспроможність. Особливістю Німеччини у порівнянні з іншими системами законодавства про банкрутство є те, що завжди існує високий ризик повернення коштів для всіх партнерів за договором неплатоспроможної маси, які мали справу з неплатоспроможною масою за роки до початку процедури банкрутства. У разі успішного повернення, договірна сторона неплатоспроможної маси має повернути те, що було отримано в повному обсязі (наприклад, вартість покупки) до неплатоспроможної маси. Натомість ця сторона отримує лише незабезпечену зустрічну вимогу проти неплатоспроможної маси (наприклад, вартість поставлених товарів), яка буде задоволена відповідно до звичайної квоти неплатоспроможності [4, с. 11]. Кредитори боржника мають бути задоволені спільно за рахунок відповідальних активів боржника, без надання переваги окремим кредиторам чи групам кредиторів. Застосовується принцип так званого рівного ставлення до кредиторів «*par conditio creditorum*» [5].

З аналізу КУзПБ слід підкреслити, що він більш чітко та вдало визначає і класифікує кредиторів у процедурі банкрутства чим надано класифікація у законодавстві Німеччини [6]. Такої думки дотримується і Р.Б. Поляков при дослідженні процедури банкрутства у Німеччині [7, с. 107].

Закон про неспроможність (Insolvenzordnung) передбачає систему захисту прав кредиторів шляхом створення кредиторських зборів та призначення керуючого. У німецькому законодавстві на відміну від українського передбачений інститут тимчасового комітету кредиторів. Підставами для його призначення є: 1) мінімальний баланс боржника становить 6 000 000 євро після відрахування помилково нарахованої суми відповідно до ч. 3 ст. 268 Торгового кодексу Німеччини; 2) прибуток від продажів за 12 місяців від дати розрахунку становить 12 000 000 євро; 3) у середньому кількість працівників становить не менше 50 на рік. Для створення тимчасового комітету кредиторів необхідна наявність двох із трьох підстав за минулий фінансовий рік. Ініціювати його призначення можуть боржник, тимчасовий конкурсний керуючий або кредитор. Тимчасовий комітет кредиторів не може

бути створений у разі припинення діяльності боржника, якщо призначення такого комітету є неспівставним із очікуваною вигодою, або якщо затримка, пов'язана із призначенням такого комітету кредиторів, негативно впливатиме на фінансовий стан боржника [3].

Суд може призначити комітет кредиторів до проведення перших зборів кредиторів. Причому членом комітету може бути особа, яка не має статусу кредитора. Обов'язки членів комітету кредиторів зводяться до контролю за діяльністю конкурсного керуючого й перевірки фінансової звітності боржника [3].

В американському законодавстві про банкрутство, закріпленому в Кодексі про банкрутство США (US Bankruptcy Code), кредитори мають вплив на процедуру банкрутства, зокрема через участь у комітеті кредиторів. Цей комітет може контролювати управління активами боржника та затвердження плану реструктуризації. Перевага американської системи полягає у гнучкості процедур, що дозволяє кредиторам ініціювати переговори про погашення боргів та шукати компромісні рішення з метою задоволення вимог. Відповідно до Кодексу про банкрутство (US Bankruptcy Code) процедура реорганізації або ліквідації може бути відкрита проти боржника за його заявою або заявою кредиторів [8]. Але, у той же час, Кодекс США надає широкі можливості для відстоювання інтересів боржника, істотно обмежуючи права кредиторів. До переваг системи регулювання банкрутства належить максимальне використання досвіду менеджерів з реабілітаційною метою. Щоб боржник міг вирішувати свої фінансові труднощі самостійно, не вдаючись до офіційних процедур, йому дозволяється продовжувати займатися бізнесом, навіть якщо підприємство є неплатоспроможним або його статутний капітал зменшився на певну суму [9, с. 145].

У США кредитори в справах про банкрутство поділяються на дві основні категорії: забезпечені кредитори – ті, чий вимоги забезпечені заставою або іншим видом забезпечення активів боржника. Ці кредитори мають переважне право на отримання активів порівняно з іншими кредиторами; незабезпечені кредитори – ті, чий вимоги не забезпечені заставою. Незабезпечені кредитори мають менший пріоритет у черзі на отримання активів.

У випадку ліквідаційного банкрутства (Розділ 7 US Bankruptcy Code) кредитори здебільшого обмежені в можливості впливати на процес ліквідації, оскільки всі активи боржника продаються для покриття боргів. Однак кредитори мають право на розподіл активів згідно з їхньою черговістю та можуть ініціювати аудит активів.

При процедурі банкрутства за Розділом 11 US Bankruptcy Code, кредитори мають значно більше прав, включаючи можливість брати участь у створенні плану реструктуризації. Кредитори мають право обговорювати, схвалювати або відхиляти запропонований план, що дозволяє активніше впливати на кінцевий результат справи.

При банкрутстві на підставі Розділу 13 US Bankruptcy Code, що застосовується до фізичних осіб, кредитори також мають право на участь у затвердженні плану погашення боргів. Однак у цьому розділі кредитори мають менший рівень контролю, ніж у справі про реорганізацію за Розділом 11, оскільки рішення частіше приймає суд [8].

Законодавство США дозволяє чесним юридичним та фізичним особам звільнитись від вимог кредиторів у формі позовів. Однак це стосується не всіх суб'єктів, а лише тих, які несуть відповідний рівень відповідальності за предмет власної діяльності. Водночас, кредиторам забороняється втручатися у процес банкрутства, намагатися стягнути борг, поки справа перебуває в суді, якщо закон чи суд не дозволяють такого втручання [10, с. 145].

Законодавство Великої Британії про банкрутство, на відміну від України, не обмежується одним нормативним актом. Так, до 1986 р. існували два різних закону, один з яких регулював особисте банкрутство (Bankruptcy Act), а інший - банкрутство юридичних осіб (Companies Act), але пізніше ці акти були об'єднані [11]. На даний момент основним актом є Закон про банкрутство 1986 р. (Insolvency Act 1986). Крім того, також застосовується Керівництво з банкрутства 2016 р. (the Insolvency Rules 2016), яке містить процедурні норми щодо банкрутства. Наприклад, повідомлення кредиторів за допомогою електронних засобів зв'язку, можливість проведення зборів кредиторів онлайн, фіксування способів листування й інші норми [12].

Законодавство Великої Британії про банкрутство дбає про інтереси кредиторів. Наприклад, у законодавстві для захисту інтересів кредиторів передбачено обов'язок боржника в окремих випадках звернутися із заявою до суду про визнання себе банкрутом. Права іпотечних кредиторів підлягають особливій охороні, під час застосування процедури ліквідації іпотекотержатель має право накладати арешт на об'єкт (об'єкти) застави [13, с. 60].

У Великій Британії кредитори поділяються на забезпечених і незабезпечених, а також існує окрема категорія пріоритетних кредиторів (наприклад, податкові органи). Забезпечені кредитори мають пріоритет у праві на погашення вимог, що відображається у черговості виплат у процесі ліквідації.

У британському праві існує механізм Company Voluntary Arrangement (CVA), який дозволяє боржнику та кредиторам досягти домовленості щодо реструктуризації боргу поза судовою процедурою банкрутства. Кредитори мають право голосувати за такий план і можуть вирішити погодитись на компроміс, щоб уникнути повної ліквідації активів боржника. CVA дає можливість кредиторам отримати частину заборгованості, не доводячи справу до ліквідації, що є вигідним рішенням у випадках, коли боржник має можливість відновити платоспроможність [14]. Законодавчий підхід Великої Британії до захисту прав кредиторів можна вважати одним із найефективніших, оскільки він поєднує можливість впливу кредиторів на процес із захистом інтересів боржників, що сприяє більш гнучкому врегулюванню боргів та збереженню бізнесів, які мають потенціал для відновлення.

Таким чином можна визначити, що у світі сформувалися дві моделі нормативного регулювання процедури банкрутства, одна з яких захищає права кредиторів щодо стягування своїх боргів, інша модель захищає боржника і дає йому можливості погашення боргу.

Висновки. Порівняльний аналіз правового статусу кредиторів у справах про банкрутство показує, що правовий статус кредиторів у справах про банкрутство варіюється в залежності від юрисдикції. Вплив кредиторів на процес більшою мірою залежить від розвитку судової системи та наявності прозорих процедур, які дають змогу врахувати права всіх сторін. У країнах з розвинутою судовою системою (наприклад, Велика Британія) кредитори мають великі права на участь в управлінні процедурою банкрутства. У країнах із більш жорстким державним регулюванням (наприклад, Україна) можливості кредиторів обмежені, що може знижувати їх шанси на відновлення заборгованості. Для підвищення ефективності процедури банкрутства та захисту прав кредиторів важливо розвивати механізми співробітництва та обміну досвідом між країнами, а також забезпечувати баланс інтересів кредиторів та боржників на всіх стадіях процедури банкрутства. Міжнародні аспекти вимагають впровадження уніфікованих підходів для спрощення процесу транскордонного банкрутства та захисту прав кредиторів у різних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грабован Л.І. Правовий статус кредиторів у Кодексі України з процедур банкрутства. *Судова влада України*. URL: <https://od.arbitr.gov.ua/sud5017/pres-centr/news/831057>.
2. Жуков С. Закінчення ліквідаційної процедури банкрутства юридичної особи відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства: Збірка наукових статей / за загальною редакцією д. ю. н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 196–203.
3. Insolvenzordnung: vom 5. Oktober 1994. URL: <https://www.gesetze-iminternet.de/insol/BJNR286600994.html#BJNR286600994BJNG000100000>.
4. Вільчик Т.Б. Інститут банкрутства в Україні та Німеччині. *Forum Prava*. 2023. № 74(1). С. 6–19. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7016655>.
5. Schwarzer A., Seitter P. Der Gläubiger ist seines Glückes Schmied: Gläubigerrechte in der Krise oder Insolvenz des Schuldners. URL: <https://www.cmshs-bloggt.de/insolvenzrecht/glaebigerrechte-insolvenzverfahren-glaebiger-autonomie>.
6. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
7. Поляков Р.Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження. Дис. докт. філософ. за спец. 081 «Право». Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2022. 274 с.
8. US Bankruptcy Code. URL: <https://www.uscourts.gov/services-forms/bankruptcy/bankruptcy-basics>.
9. Поляков Б.М. Правове регулювання неспроможності (банкрутства) в зарубіжних країнах (Англії, Німеччині, Росії, США, Франції). *Санация та банкрутство*. 2006. № 1. С. 144–146.
10. Любарський Б.Г. Щодо правового регулювання процедури банкрутства з іноземним елементом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 217–220. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/54>.

11. Keay A., Boraine A. and Burdette A. Preferential Debts in Corporate Insolvency: a Comparative Study. *Int. Insolv. Rev.* 2001. Vol. 10. P. 167–194.
12. Modernised insolvency rules commence in April 2017. *Gov.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/news/modernised-insolvency-rules-commence-in-april-2017>.
13. Єпіфанова І.М. Банкрутство підприємств: спектр невирішених проблем. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 1 (29). С. 55–63.
14. Insolvency Act 1986. *Gov.UK*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/contents>.